

Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου
καθηγητής: Ανδρέας Δημητρόπουλος

Η Ελευθερία των Ιδεών

Παπανικολάου Δήμητρα

Ιούνιος 2004

"Ελευθερία των Ιδεών"

"Συλλογάται καλά, όποιος συλλογάται ελεύθερα".

Ρήγας Φεραίος

Η ιδέα είναι απόλυτα συνυφασμένη με την προσωπικότητα. Είναι το αποτέλεσμα μιας εσωτερικής διεργασίας, ο καθρέφτης του ενδιάθετου κόσμου του ανθρώπου, η έκφραση της υποκειμενικής του στάσης.

Η ελευθερία του καθενός να στοχάζεται δεν μπορεί να περιοριστεί ή να ελεγχθεί. Ακόμα και αν φυλακισθεί το σώμα -ο υλικός φορέας- το πνεύμα θα μείνει ελεύθερο, αδάμαστο. Ζήτημα γεννάται λοιπόν, τη στιγμή που η ιδέα θα πάρει τη μορφή γνώμης και θα εξωτερικευθεί.

Αντικείμενο της εργασίας αυτής είναι η παρουσίαση των δύο μερικότερων αρχών - της ελευθερίας της έκφρασης και της διάδοσης- οι οποίες συνθέτουν το πλαίσιο εκείνο, το οποίο κατοχυρώνει την μέγιστη αρχή της ελευθερίας των ιδεών.

Αρχικά θα γίνει αναφορά στο δικαίωμα του καθενός να εκφράζει τους στοχασμούς του είτε γραπτά είτε προφορικά αλλά και στο δικαίωμά του να μην εξαναγκάζεται σε δημοσίευση αυτών, εφόσον με τον τρόπο αυτό έρχεται σε σύγκρουση με τις ηθικές, κοινωνικές και εν γένει ιδεολογικές του πεποιθήσεις.

Εφόσον παρουσιασθεί η κεφαλαιώδης σημασία της ελευθερίας της έκφρασης και η αναγκαιότητα της προστασίας της, τότε θα αναλυθούν οι τρόποι και οι προϋποθέσεις διάδοσης των ιδεών, ως απαραίτητο στοιχείο της ολοκληρωμένης κατοχύρωσης της ελευθερίας των ιδεών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	5
1. Η ιστορική κατανομή των ατομικών δικαιωμάτων	6
2. Η κατοχύρωση τους στα ελληνικά συντάγματα καθώς και στο Διεθνές δίκαιο ...	6
3. Δημοκρατικό πολίτευμα και ατομικά δικαιώματα	7
4. Η ελευθερία των ιδεών ως προστατευόμενο ατομικό δικαίωμα	7
α) περιεχόμενο έννοιας (στοχασμός, έκφραση ιδεών, διάδοση ιδεών) κατοχύρωση στο ελληνικό σύνταγμα και το διεθνές δίκαιο φορείς	
β) σύντομη παρουσίαση του πλάνου της εργασίας	
Κεφάλαιο I : Η συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας της έκφρασης	10
Εισαγωγή: Εξειδίκευση της έννοιας "ελευθερία έκφρασης"	
A. Η θετική εκδήλωση της ελευθερίας έκφρασης	10
A.1: Η κατοχύρωση του δικαιώματος στο άρθρο 14 παρ. 1 του συντάγματος και στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ	10
A.2: Η ελεύθερη έκφραση των ιδεών στην τέχνη και την παιδεία (άρθρο 16 παρ. 1Σ). 12	
A.3: Η ελευθερία του λόγου ως τρόπος έκφρασης των ιδεών και ενδεικτική πρακτική εφαρμογή της.	13
A.4: Το ελεύθερο περιεχόμενο των εντύπων ως τρόπου έκφρασης των ιδεών.....	14
A.5: Οριοθέτηση της ελευθερίας (άρθρο 14 παρ.1 & άρθρο 5 παρ.1 Σ).....	16
B. Η αρνητική εκδήλωση της ελευθερίας έκφρασης	17
B.1: Το δικαίωμα του ατόμου να μην εξαναγκασθεί σε έκφραση των ιδεών του	17
B.2: Άρνηση εγγραφής του θρησκευάτος στις ταυτότητες	18
B.3: Επαγγελματικό απόρρητο	18
Κεφάλαιο II Η συνταγματική κατοχύρωση της διάδοσης των ιδεών	

Εισαγωγή: Εξειδίκευση της έννοιας "διάδοση ιδεών"	19
Ελευθερία πληροφόρησης	
Ελεύθερη κυκλοφορία ιδεών	
Α. Η ελευθερία της πληροφόρησης ως <i>conditio sine qua non</i> της διάδοσης ιδεών	
Α.1: Οι τρόποι πληροφόρησης και η επιρροή που ασκούν στη διάδοση των ιδεών..	19
Α.2: Η προστασία της ελεύθερης πληροφόρησης στο ελληνικό Σύνταγμα και τα διεθνή κείμενα (άρθρο 14 παρ.1 Σ., άρθρο 15 παρ.1, άρθρο 5α Σ, άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου).	21
Α.3: Οριοθέτηση της ελεύθερης πληροφορίας	23
Β. Η ελεύθερη κυκλοφορία των ιδεών ως <i>conditio sine qua non</i> της διάδοσης των ιδεών	
Β.1: Οι τρόποι κυκλοφορίας των ιδεών	
ειδικότερα: ελεύθερη δημοσίευση, διανομή και πώληση των εντύπων	
ραδιοτηλεοπτική πολυφωνία	
συναθροίσεις (άρθρο 11 Σ) και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις	24
Β.2: Η προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των ιδεών (άρθρο 14 παρ. 1 Σ, άρθ. 10 ΕΣΔΑ, άρθ. 15 παρ.2 Σ)	26
Β.3: Η οριοθέτηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των ιδεών (κατάσχεση του άρθρου 14 παρ. 2 Σ., κρατικός έλεγχος του άρθρου 15 παρ.2 Σ, μέτρα για τις βλαβερές συνέπειες του Internet)	26
III. Συμπέρασμα	28
IV. Βιβλιογραφία	29
V. Νομολογία	30
VI. Παράρτημα: περίληψη κειμένου	31
Λήμματα	33

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Τα ατομικά δικαιώματα δεν αποτελούσαν πάντα κομμάτι της νομοθετικά ρυθμισμένης κοινωνικής συμβίωσης. Στη διάρκεια των αιώνων είτε δεν αναγνωρίζονταν καθόλου, είτε αναγνωρίζονταν μερικώς, είτε παραγνωρίζονταν ηθελημένα, για να οδηγηθούμε σήμερα στην πλήρη συνταγματική τους κατοχύρωση.

Στην ελληνική αρχαιότητα, ιδίως των κλασσικών χρόνων, υπήρξαν τα πρώτα δείγματα ουσιαστικής ελευθερίας. Οι πολίτες¹ είχαν το δικαίωμα να συμμετέχουν και μάλιστα άμεσα στην άσκηση της εξουσίας. Βέβαια, η ελευθερία πολιτικής συμμετοχής και όλες όσες απέρρεαν από αυτή δεν ήταν νομικά κατοχυρωμένες αλλά απλά μία πραγματική κατάσταση, ένα status quo.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι οι ελευθερίες των ελληνικών κλασσικών χρόνων δεν ήταν ελευθερίες έναντι της ιδιωτικής ζωής ούτε καν έναντι της πόλης, αλλά ελευθερίες της ίδιας της πόλης, διότι όσο ελεύθερη ήταν η ίδια τόσο ελεύθεροι ήταν και οι πολίτες.²

Προχωρώντας στον Μεσαίωνα, τα ατομικά δικαιώματα συρρικνώνονται ακόμα περισσότερο υπό την εξουσία διαφόρων «ελέω θεού» ηγεμόνων και φεουδαρχών.

Ταυτόχρονα στην Δυτική Ευρώπη ο δυαδισμός κράτους-εκκλησίας διαμορφώνει συνθήκες αναγνώρισης ορισμένων δικαιωμάτων, όπως θρησκευτική ελευθερία, και χειραφέτησης τόσο από την Εκκλησία όσο και από τις αυθαιρεσίες της εξουσίας.

Η συνταγματική κατοχύρωση όμως των ατομικών δικαιωμάτων είναι συνυφασμένη με την κοινωνικοπολιτική εξέλιξη και την άνοδο της αστικής τάξης. Η «βιομηχανική επανάσταση», η οικονομική δύναμη της αστικής τάξης οδήγησαν σε διεκδικήσεις αυτονομίας, με την αποχή της κρατικής εξουσίας από επεμβάσεις, και συμμετοχής στην άσκηση της εξουσίας αυτής.

Η ιδιωτική πρωτοβουλία στην οικονομία (*lessez faire-lessez passer*) και ο αστικός φιλελευθερισμός, εν γένει οδήγησαν στην κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων.

2. Τα πρώτα Συντάγματα, τα οποία κατοχύρωσαν ατομικές ελευθερίες είναι η Magna Carta με τα δικαιώματα των Άγγλων πολιτών (1215) το 1689 η Bill of Rights, το

¹ Οι ελευθερίες αναγνωρίζονταν μόνο στους άνδρες που είχαν την ιδιότητα του πολίτη, ενώ αποκλείονταν οι δούλοι, μέτοικοι κ.λ.π., εξαιτίας του δουλοκτητικού καθεστώτος.

² Βλ. Δαλιτόγλου Συνταγματικό Δικαιο Ατομικά Δικαιώματα 1991

αμερικανικό ομοσπονδιακό Σύνταγμα (1776) με τις τροποποιήσεις του 1791 και στη συνέχεια η Γαλλική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη (1789).³

Στην Ελλάδα από τα πρώτα συντάγματα ο νομοθέτης περιέλαβε ιδιαίτερο τμήμα σχετικά με τα δικαιώματα των Ελλήνων.⁴ Τα συντάγματα της Επιδάουρου, του Άστρους και της Τροιζήνας κατοχυρώνουν τα συνταγματικά δικαιώματα της ισότητας, της ιδιοκτησίας, της τιμής και της ασφάλειας όλων των ανθρώπων, ελλήνων και αλλοδαπών.

Επίσης προστατεύεται η ελευθερία της σκέψης και έκφρασης των πεποιθήσεων, η ελευθερία του τύπου και ρητά η προσωπική ελευθερία.⁵ Όλα τα ελληνικά Συντάγματα που θεσπίστηκαν από τότε, περιείχαν διατάξεις, οι οποίες αφορούν στα ατομικά δικαιώματα διευρύνοντας τον κατάλόγό τους, για να φθάσουμε στη σημερινή μορφή του Συντάγματος του 2001 και την κατοχύρωση των «ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων» (άρθρα 4-25) με τις αναθεωρημένες διατάξεις.⁶

Πέρα όμως από τα ελληνικά συντάγματα, έντονη δραστηριότητα παρατηρήθηκε και στο διεθνές επίπεδο, κυρίως μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο. Ο καταστατικός χάρτης του οργανισμού Ηνωμένων Εθνών διακηρύττει την πίστη των Λαών στα δικαιώματα του ανθρώπου.⁷ Η γενική συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ψήφισε την «Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» (1948), καθώς και το σύμφωνο των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων (1966)⁸ το σύμφωνο των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων (1966)⁹. Τα κράτη- μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης υπέγραψαν τη «σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» (ΕΣΔΑ –Ρώμη 4-11-1950).

Πέρα απ' αυτά, υπάρχουν και άλλα διεθνή κείμενα, τα οποία κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα, με πιο πρόσφατο τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που συνήφθη τον Δεκέμβριο του 2000 στη Σύνοδο κορυφής στη Νίκαια, ο οποίος όμως δεν έχει ακόμα δεσμευτική ισχύ.¹⁰

³ Declarations des droits de l' homme et du citoyen (1789).

⁴ Βλ. Δημητρόπουλο. Παραδοσεις Συνταγματικού Δικαιου Ι εκδοση 2004

⁵ Σ. Τροιζήνας 1827 άρθ.11: «Ο νόμος ασφαρίζει την προσωπικήν εκάστου ελευθερίαν, κανείς δεν ημπορεί να εναχθή ή να φυλακωθή ειμή κατά τους νομικούς τύπους».

⁶ Σύνταγμα της Ελλάδος 2001, βλ. Τις αναθεωρημένες διατάξεις των άρθρων 4,5,5Α, 6, 7, 9Α, 10,14,15,17, 19, 21,22,24,25.

⁷ Ο χάρτης των Ηνωμένων Εθνών κυρώθηκε με τον Α.Ν. 585/1945.

⁸ Κυρώθηκε με το ν. 1532/1985

⁹ Κυρώθηκε με το ν. 2462/1997

¹⁰ Βλ. Δημητρόπουλος «Συνταγματικά Δικαιώματα» τόμος ΙΙΙ, 2004 σελ. 15.

3. Στο σημείο αυτό δέον είναι να τονισθεί ότι, πέρα από τα κείμενα τα οποία κατοχυρώνουν τα ατομικά δικαιώματα, είναι απαραίτητο να υπάρχουν και οι κατάλληλες συνθήκες, οι οποίες θα αφήσουν το περιθώριο στα κείμενα αυτά να μετατραπούν από θεωρία σε πράξη. Καταλυτικής σημασίας είναι λοιπόν η μορφή του πολιτεύματος ως προϋπόθεση διασφάλισης των ατομικών ελευθεριών. Στις σελίδες της ανθρώπινης ιστορίας, έχουν γραφτεί μελανά σημεία για διωγμούς, εξορίες, βασανισμούς.

Απολυταρχικά και δικτατορικά καθεστώτα δεν σεβάστηκαν ποτέ τα ανθρώπινα δικαιώματα, δεν αναγνώρισαν ποτέ ατομικές ελευθερίες. Τα όρια κίνησης, σκέψης, έκφρασης, αξιοπρέπειας καθώς και όλων των εκφάνσεων της προσωπικής και κοινωνικής ζωής, ήταν στενά προσδιορισμένα από τους σκοπούς του αυταρχισμού.

Οι πολίτες δεν είχαν δικαιώματα παρά μόνο υποχρεώσεις, και όποιος τολμούσε να φανεί περισσότερο ανεξάρτητος, περισσότερο «άνθρωπος», έπρεπε να υποστεί διωγμούς, εξορία, ακόμα και θάνατο. Το μόνο πολίτευμα το οποίο διασφαλίζει τα ατομικά δικαιώματα είναι το δημοκρατικό. Ο αυτοκαθορισμός του πολίτη αποτελεί συστατικό χαρακτηριστικό του δημοκρατικού πολιτεύματος και κύριο σκοπό του, που επιδιώκεται με τη συμμετοχή του στην άσκηση της κρατικής εξουσίας και την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ταύτιση αρχόντων και αρχομένων.

Σε αυτού του είδους τη δημοκρατία, ο πολίτης αποκτά δικαιώματα τόσο έναντι του κράτους, όσο και έναντι των υπολοίπων πολιτών. Η ελευθερία εμφανίζεται αδιαίρετη, περιλαμβάνει όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και προστατεύει το άτομο από κάθε απειλή, είτε κρατική είτε ιδιωτική. Η φιλελεύθερη δημοκρατία δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε να προστατεύεται και η μερίδα της μειοψηφίας, η μερίδα των διαφωνούντων, εκείνων που δεν είναι οπαδοί της εξουσίας, με τη θέσπιση περιοριστικών φραγμών των εκάστοτε ασκούντων την κρατική εξουσία και τη διασφάλιση των ατομικών δικαιωμάτων όλων αδιακρίτως των πολιτών.

4. Ανάμεσα σε αυτά τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα, η ελευθερία των ιδεών αποτελεί έννοια συνυφασμένη με την Δημοκρατία. Παράλληλα με την φυσική υπόσταση του ανθρώπου, οι συνταγματικές διατάξεις προστατεύουν και την πνευματική.

Ο άνθρωπος οφείλει να σκέφτεται ελεύθερα, «συλλογάται καλύτερα όποιος συλλογάται ελεύθερα» έλεγε ο Ρήγας Φεραίος. Περιορισμοί στην ελευθερία των ιδεών, οδηγούν σε αντίστροφη πορεία από αυτή της εξέλιξης και της προόδου.

Οι μεγαλύτερες ανακαλύψεις, τα σπουδαιότερα γεγονότα, οι ριζικές επαναστάσεις πραγματοποιήθηκαν σε καιρούς έντονης πνευματικής δραστηριότητας, σε καιρούς που το ανθρώπινο πνεύμα αναζητούσε διεξόδους και νεωτερισμούς.

Η ιδέα είναι στοιχείο του ενδιάθετου κόσμου του ανθρώπου, είναι η συνείδηση, η πεποίθηση που έχει ο καθένας. Όσο παραμένει στο εσωτερικό, δεν χρίζει ρητής κατοχύρωσης από το σύνταγμα καθώς η εσωτερική σκέψη δεν μπορεί να περιορισθεί ή να εμποδισθεί. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε όμως, πως έστω και αν η συνείδηση, ο στοχασμός είναι ελεύθεροι, δεν συμβαίνει το ίδιο και με τις συνθήκες που θα διαμορφώσουν αυτή τη συνείδηση ή τον στοχασμό. Όσο ελεύθερος είναι κάποιος να στοχασθεί, τόσο περιορισμένη μπορεί να είναι η πρώτη ύλη που θα του δοθεί, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που ο κρατικός παρεμβατισμός μπορεί να την ελέγξει, διαμορφώσει και παραχωρήσει. Για τον λόγο αυτό, κεφαλαιώδους σημασίας είναι η συνταγματική προστασία της ελεύθερης έκφρασης και διάδοσης των ιδεών.

Το εξωτερικό στοιχείο της ιδέας είναι η παρουσίαση της προς τα έξω, η μετάβαση από τον ενδιάθετο στον πραγματικό κόσμο. Η ιδέα ως στοχασμός παραμένει περιορισμένη στον υποκειμενισμό του δημιουργού της, άγνωστη και ανεπηρέαστη από την κρίση τρίτων. Όταν η ιδέα μετατραπεί σε γνώμη και ως τέτοια εκφραστεί και διαδοθεί, τότε γίνεται κτήμα όλων, για να την κρίνουν, να την υιοθετήσουν, να την εξελίξουν. Το αληθινό περιεχόμενο της ελευθερίας των ιδεών έγκειται στην προστασία των συνθηκών διαμόρφωσης στοχασμού και στην ελεύθερη έκφραση και διάδοσή του.

Το ισχύον Σύνταγμα¹¹ δεν κατοχυρώνει την ελευθερία της συνείδησης ρητά αλλά αναφέρεται μόνο στη θρησκευτική συνείδηση.¹² Το άρθρο 2 παρ.1¹³ προστατεύει την ανθρώπινη αξία, μέρος της οποίας είναι και η πνευματική του υπόσταση, ενώ το άρθρο 5

¹¹ Σύνταγμα του 2001 όπως αναθεωρήθηκε με ψήφισμα της Ζ΄ αναθεωρητικής βουλής των Ελλήνων στις 6 Απριλίου 2001.

¹² Σύνταγμα 1986 άρθ. 1331 «η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη».

¹³ Σύνταγμα άρθ.2 παρ.1 «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας».

παρ.1¹⁴ προστατεύει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Αντίθετα, η έκφραση και η διάδοση των ιδεών κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 14 παρ.1 το οποίο ορίζει:

«Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του, τηρώντας τους νόμους του κράτους».

Η έκφραση και η διάδοση των ιδεών αποτελούν ατομικό δικαίωμα απαραβίαστο, θωρακισμένο με τις συνταγματικές εγγυήσεις αλλά και τα εχέγγυα του διεθνούς δικαίου, καθώς κατοχυρώνεται και στη Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (Ρώμη 1950).¹⁵

Στο άρθρο 9 «παν πρόσωπο δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας» και στο άρθρο 10 «παν πρόσωπο έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν έκφρασης...».

Το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στις ανωτέρω διατάξεις είναι πανανθρώπινο, που σημαίνει πως όλα τα φυσικά πρόσωπα δικαιούνται να ασκήσουν. Δεν είναι δυνατόν να περιορισθεί το δικαίωμα ανάλογα με το αν ασκείται από ημεδαπούς ή αλλοδαπούς ή ανιθαγενείς ή ακόμα από ανήλικο ή ενήλικο πρόσωπο.

Η ελευθερία στοχασμού, έκφρασης και διάδοσης ανήκει ανεξαιρέτως σε όλα τα φυσικά πρόσωπα, τόσο στις σχέσεις τους με το κράτος όσο και στις ιδιωτικές τους σχέσεις. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε πως αν και η άσκηση του δικαιώματος αναγνωρίζεται στους αλλοδαπούς, παρ' όλα αυτά δεν τυγχάνουν όλα και πρακτικής εφαρμογής και ως παράδειγμα τίθεται η έκφραση πολιτικής άποψης των αλλοδαπών¹⁶. Οι τελευταίοι έχουν το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα να εκφράσουν ελεύθερα τις πολιτικές τους πεποιθήσεις, χωρίς να μπορούν όμως να ιδρύσουν πολιτικό κόμμα και να προσχωρήσουν σε αυτό διαδηλώνοντας έτσι τις απόψεις τους.

Πέρα όμως από τα φυσικά πρόσωπα, φορέας του δικαιώματος είναι και τα νομικά πρόσωπα του ιδιωτικού. Ειδικά για ορισμένα από αυτά, όπως για τα πολιτικά κόμματα ή τις συνδικαλιστικές οργανώσεις η ελευθερία των ιδεών, υπό τη μορφή διαμόρφωσης της πεποίθησης και υπό τη μορφή έκφρασης και διάδοσής της, αποτελεί τη βασικότερη και ζωτικότερη ανάγκη, καθώς αποτελεί τον κυριότερο τρόπο τροφοδότησής τους.¹⁷

¹⁴ Σύνταγμα άρθ.5 παρ.1 «καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του...»

¹⁵ Όπως κυρώθηκε με ν.δ. 53/74 φ. 256/20.9.74 Α΄

¹⁶ Δαλιτόγλου Ατομικά Δικαιώματα 1991 σελ. 414

¹⁷ Σύνταγμα αρ. 29 «έλληνες πολίτες ... μπορούν ελεύθερα να ιδρύουν και να συμμετέχουν σε πολιτικά

Στην εργασία αυτή θα παρουσιασθεί το δικαίωμα της ελευθερίας των ιδεών με τον τρόπο με τον οποίο κατοχυρώνεται στις συνταγματικές διατάξεις. Πρωτίστως, θα γίνει μια αναφορά στο δικαίωμα έκφρασης των ιδεών και στην ανάλυση των δύο μορφών εκδήλωσής της, την θετική και την αρνητική. Περαιτέρω θα τονιστεί η ανάγκη διάδοσής τους μέσω της πληροφόρησης και της ελεύθερης κυκλοφορίας, για να οδηγηθούμε σε ένα τελικό συμπέρασμα.

Κεφάλαιο I. Η Συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας της έκφρασης

A. Η θετική εκδήλωση της ελεύθερης έκφρασης

A1) Στη σημερινή εποχή το άτομο δέχεται μεγάλο αριθμό ερεθισμάτων, ποικίλες πληροφορίες και ειδήσεις, έτσι ώστε να διαμορφώνει απόψεις και γνώμες. Όλο αυτό το υλικό όμως δεν θα είχε κανένα απολύτως νόημα, αν δεν υπήρχε κατοχυρωμένο το δικαίωμα να το εκφράσει ελεύθερα, να το εξωτερικεύσει και να το γνωστοποιήσει στους συνανθρώπους του.

Η ελευθερία των ιδεών είναι μια αντικειμενική αρχή, η οποία πρακτικά πραγματώνεται με το ελεύθερο δικαίωμα εκάστου να εκφράσει την υποκειμενική του στάση. Το δικαίωμα αυτό, αποτελεί τον κυριότερο εχθρό των αυταρχικών πολιτευμάτων, καθώς βασική τους μέριμνα είναι να μην αφήσουν τις φωνές των αντιφρονούντων να ακουστούν. Σε μια δικτατορία, η πρώτη ελευθερία η οποία πλήττεται είναι αυτή της έκφρασης, με όποιο τρόπο κι αν αυτή εκδηλώνεται (τύπος, ραδιοτηλεόραση, τέχνη, κ.λπ.) Υπό ανώμαλες πολιτειακά συνθήκες, ακόμα και συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα παραβιάζονται, στα πλαίσια όμως μιας ελεύθερης δημοκρατίας η ελευθερία της έκφρασης παίρνει πραγματικό και κεφαλαιώδες νόημα.

Το ισχύον Σύνταγμα στο άρθρο 14 § 1 ορίζει: «καθένας μπορεί να εκφράσει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια τύπου τους στοχασμούς του, τηρώντας τους νόμους του κράτους».

Προφορική είναι η έκφραση της γνώμης μέσω της ανθρώπινης φωνής, πρόκειται δηλαδή για την εξειδικευμένη ελευθερία του λόγου¹⁸. Εδώ δεν περιλαμβάνεται μόνο η

κόμματα...
¹⁸ βλ. Τσακουράκη. 2. «Η ελευθερία του λόγου στις Η.Π.Α.» 1997, σελ. 67

ζώσα επικοινωνία, αλλά και αυτή, η οποία χρησιμοποιεί την φωνή και την αποτυπώνει σε δίσκους, κασέτες¹⁹ ή άλλα τεχνολογικά μέσα²⁰.

Γραπτή είναι η έκφραση, η οποία αποτυπώνεται σε κείμενο, είτε μηχανογραφημένο είτε ακόμα χαραγμένο πάνω σε οποιαδήποτε ύλη.

Δεν χρειάζεται να ακολουθηθούν κανόνες και αρχές ως προς τον τρόπο γραφής, ακόμα και η άναρχη αποτύπωση αποτελεί έκφραση γνώμης. Ο τύπος, ως τρόπος εκδήλωσης των απόψεων, περιλαμβάνει την μαζική παραγωγή και διάθεση των φύλλων γίνεται με οποιαδήποτε μέθοδο της τυπογραφίας, ακόμα και με πολυγράφηση ή πολλαπλή φωτοτύπηση. Πέρα όμως από αυτές τις τρεις ρητά αναφερθείσες μεθόδους, θα πρέπει να γίνει μια ευρύτερη ερμηνεία της διάταξης ώστε να παρέχεται όσο το δυνατόν μεγαλύτερη προστασία²¹. Στα μέσα έκφρασης λοιπόν θα πρέπει να προστεθεί και η εικόνα, είτε πρόκειται για πίνακα είτε για σκίτσο ή γελοιογραφία, είτε για διαφήμιση είτε τέλος για ηλεκτρονική εικόνα, αλλά και η σιωπηρή έκφραση γνώμης, όπως με κινήσεις²² ή με την επιλογή ορισμένης ενδυμασίας, καθώς και τα μέσα αυτά είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν τόσο ως έκφραση όσο και ως τρόπος καταπίεσής της²³.

Το άρθρο 142 όπως είναι διατυπωμένο αφήνει πλήρη ελευθερία ως προς την γλώσσα, τον τόπο και τον χρόνο έκφρασης της γνώμης. Οι περιορισμοί, οι οποίοι ενδεχομένως να αναγνωρισθούν και οι οποίοι θα πρέπει να είναι σύμφωνα με τους νόμους του Κράτους, δεν μπορούν να φτάσουν στο σημείο να πλήξουν το δικαίωμα και να περιορίσουν τους φορείς και τους αποδέκτες του. Δεν είναι δυνατόν, επομένως, να ορισθεί ότι σε κείμενα ή ομιλίες θα χρησιμοποιηθεί ορισμένη γλώσσα απαγορεύοντας ταυτόχρονα την μετάφρασή τους²⁴.

Τέτοιου είδους μεθοδεύσεις οδηγούν στην παρεμπόδιση της ελεύθερης έκφρασης των ιδεών και ενδεχομένως στην πλήρη κατάλυση του δικαιώματος

¹⁹ Ως προφορική έκφραση μπορεί να θεωρηθεί το τραγούδι ή η μαγνητοφωνημένη ομιλία.

²⁰ π.χ. προφορική επικοινωνία μέσω Internet.

²¹ βλ. Δαλτόγλου «Συνταγματικό δίκαιο: ατομικά δικαιώματα» 1991 σελ. 409.

²² Το αστέρι στο πέτο των εβραίων ως τρόπος περιορισμού τους.

²⁴ Πρβλ. απόφαση Ανώτατου Δικαστηρίου του Καναδά (15-12-1988) που δέχθηκε ότι νόμος που απαιτούσε τη σύνταξη όλων των επιταγών στα γαλλικά, παραβίασε την ελευθερία έκφρασης. Δαλτόγλου «Συνταγμ. Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα» σελ. 411

A2) Πέρα από το άρθρο 14 παρ. 1 του Συντάγματος, μια σειρά άλλων διατάξεων κατοχυρώνουν την ελευθερία των ιδεών σε διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Το άρθρο 16 παρ. 1 ορίζει «η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες» Όλα αυτά τα πεδία είναι γόνιμο έδαφος για να εκδηλωθούν απόψεις και πεποιθήσεις. Η τέχνη είναι ίσως ο χώρος, ο οποίος είναι περισσότερο δεκτικός σε νεωτερισμούς, σε προσκλήσεις, σε έντονες διαδηλώσεις στοχασμών.

Είναι ο κατ' εξοχήν χώρος έκφρασης του υποκειμενισμού του καθενός. Λογοτεχνικά κείμενα, ποίηση, ζωγραφική είναι μερικοί μόνο τρόποι για να εξωτερικευθούν ιδέες. Σε εποχές δύσκολες, σε εποχές καταπίεσης και απολυταρχισμού η τέχνη υπήρξε πάντα η μοναδική διέξοδος.

Όταν κάποιος περιοριζόταν στην ελευθερία του λόγου ή στην ελευθερία να διαδηλώσει τις απόψεις του, τότε κατέφευγε στην τέχνη. Η ελευθερία της καλλιτεχνικής δημιουργίας δεν ανέχεται την λογοκρισία ή άλλο προληπτικό μέτρο, με μόνη εξαίρεση όταν προσβάλλεται κάποιο άλλο έννομο αγαθό, όπως η νεότητα και η παιδική ηλικία και η προστασία αυτών. Πέρα όμως από την τέχνη και στην παιδεία υπάρχει περιθώριο διάδοσης ιδεών.

Το άρθρο 16 παρ. 1 Σ. αναγνωρίζει την ακαδημαϊκή ελευθερία του διδακτικού προσωπικού²⁵. Κάθε πανεπιστημιακός δάσκαλος έχει το δικαίωμα να διδάσκει οποιοδήποτε μάθημα, αρκεί να ανταποκρίνεται στο αντικείμενο του τομέα, στον οποίο ανήκει. Οι καθηγητές αποτελούν το κύριο ερευνητικό και διδακτικό προσωπικό του πανεπιστημίου και έχουν όλες τις συνταγματικές εγγυήσεις, ώστε να ασκούν τα καθήκοντά τους ακώλυτα. Έχουν την ελευθερία να διδάσκουν τα πλαίσια του πανεπιστημίου, οποιοδήποτε επιστημονικό αντικείμενο της προτίμησής τους και να εκφράσουν απόψεις και σκέψεις, χωρίς περιορισμούς και λογοκρισία.

Οι φοιτητές πρέπει να ανταποκρίνονται με κρητικό πνεύμα και να υιοθετούν τη γνώμη εκείνη, η οποία συνάδει με τη δική τους προσωπικότητα.

A3) Στις ανωτέρω συνταγματικές διατάξεις κατοχυρώνεται και η ελευθερία του λόγου. Βεβαίως η κατοχύρωση αυτή μπορεί στις μέρες μας να φαντάζει αυτονόητη, όμως στις αρχές του 1900 ήταν πράγματι ιδιαίτερα δύσκολο να αναγνωρισθεί σε κάποιον το δικαίωμα να εκφράσει με το λόγο τα πιστεύω του, ιδιαίτερα αν τα πιστεύω αυτά ήταν

²⁵ Πρβλ. Μ. Ματζούφος «Ακαδημαϊκή ελευθερία»

πολιτικά. Το 1931 είναι η χρονία που σηματοδοτεί έναν αγώνα υπέρ της ελευθερίας του λόγου, καθώς τότε για πρώτη φορά το ΑΔ των ΗΠΑ αποφαινεται υπέρ της. Πρόκειται για την υπόθεση *Stronger v. California*²⁶. Στην υπόθεση αυτή το ΑΔ απεφάνθη ότι η ποινικοποίηση της σημαίας ως συμβόλου αντίθεσης προς την κυβέρνηση είναι αντισυνταγματική, αφού στην γενικότητά της μπορούσε να περιλάβει ακόμα και το κόμμα της αντιπολίτευσης, καθώς και κάθε έκκληση για κυβερνητική αλλαγή.

Η απόφαση αυτή αφορά στην αναγνώριση της ελευθερίας του συμβολικού λόγου και είναι η πρώτη που κατοχυρώνει την ελεύθερη έκφραση. Από το 1937 και μετά στις Ηνωμένες Πολιτείες υπάρχουν πολυάριθμες αποφάσεις που αναγνωρίζουν το δικαίωμα του λόγου. Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση *Dejonge v. Oregon*, στην οποία το ΑΔ ακύρωσε καταδικαστική απόφαση μέλους του Κομμουνιστικού Κινήματος για μια δημόσια ομιλία που αφορούσε σε απεργιακή κινητοποίηση. Η καταδίκη βασίστηκε μόνο στο γεγονός της συμμετοχής στην συνάθροιση και όχι σε κάποια παράνομη δραστηριότητα. Το ΑΔ ακυρώνοντας την καταδίκη, ουσιαστικά αναγνωρίζει το δικαίωμα έκφρασης των πεποιθήσεως και αρνείται τη δίωξη προσώπου που συμμετείχε σε πολιτική εκδήλωση με σκοπό να διαδηλώσει ειρηνικά τις απόψεις του.

Παρόλη την πρόοδο που έγινε με τις ανωτέρω αποφάσεις, κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, η νομολογία δείχνει να υπαναχωρεί και να υπηρετεί πολιτικές σκοπιμότητες, αδιαφορώντας ουσιαστικά για το ατομικό δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου.

Ο Joseph Mc Carthy είχε προσκαλέσει τον αμερικάνικο λαό να αντιμετωπίσει την «κόκκινη απειλή» πετυχαίνοντας να «σιγήσει» πολιτικούς, συγγραφείς, καλλιτέχνες, δημιουργούς. Καλλιεργήθηκε ένα κλίμα τρομοκρατίας και εξαναγκασμού.

Τρομοκρατία γιατί όποιος είχε διαφορετικές πολιτικές πεποιθήσεις ήταν εχθρός και εξαναγκασμός γιατί μπροστά στον κίνδυνο να εκδιωχθεί, στιγματιστεί ή ακόμα και μπροστά στον κίνδυνο της ανεργίας, ο καθένας επέλεγε να μην εκδηλώσει τα πραγματικά του φρονήματα. Ενδεικτική της άποψης αυτής είναι η απόφαση του ΑΔ των Η.Π.Α. στην υπόθεση *Dennis v. U.S.*²⁷ όπου θεωρώντας σοβαρό και άμεσο τον κίνδυνο πραξικοπήματος εξαιτίας μιας πολιτικής προπαγάνδας υπέρ των θεωριών του μαρξισμού

²⁶ 283-vs -359 (1931) βλ. Τσακυράκης Σ. «Ελευθερία του λόγου στις ΗΠΑ (1997(σελ. 47).

²⁷ *Dennis v. United States* 341, US 494 (1951) του λόγου στις ΗΠΑ, 1997 σελ. 48

- λενινισμού που πραγματοποιήθηκε από 12 μέλη της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος της Αμερικής, προχώρησε στην καταδίκη τους. Πέρα όμως από την πρακτική που ακολουθήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, ανάλογα παραδείγματα έχουμε να παρουσιάσουμε στον Ελλαδικό χώρο. Και εδώ ο κομμουνισμός υπήρξε έρεισμα κατάλυσης της ελευθερίας του λόγου, παρουσιασμένο ως ανάγκη προστασίας του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Αστυνομικά μέτρα, δικαστικές αποφάσεις, πολιτική ανοχή, όλα οδήγησαν στην αδυναμία λειτουργίας κομμουνιστικών οργανώσεων και εκδηλώσεων έτσι ώστε παραβιασθεί κατάφορα η ελευθερία του λόγου και εν γένει η ελευθερία της έκφρασης. Σήμερα οι συνθήκες έχουν αλλάξει και η συνταγματική κατοχύρωση αυτών των ελευθεριών, δίδει στον καθένα τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει τον λόγο, για να εξωτερικεύσει την υποκειμενική του στάση.

Η προφορική εκδήλωση των πεποιθήσεων είναι κοινό κτήμα, ζωτικό της επικοινωνίας και της εξέλιξης. Ο λόγος δεν θα πρέπει να παρεμποδίζεται ή να απειλείται από δυσμενείς συνέπειες²⁸. Το δημοκρατικό πολίτευμα πρέπει να εγγυάται την πολυφωνία, έτσι ώστε ο καθένας να βρίσκει στη θέση του μέσα σε αυτό. Δεν είναι συνταγματικοί οι περιορισμοί και οι απαγορεύσεις σε πρόσωπα σε πρόσωπα να εισέλθουν σε αίθουσα διαλέξεων ή να παραχωρήσουν συνέντευξη σε μέσα μαζικής ενημέρωσης ή ακόμα να εξαρτάται ο διορισμός σε θέσεις εργασίας από τον τρόπο με τον οποίο εκφράζεται κάποιος για την πολιτική ζωή της χώρας.

A4) Η ελευθερία του λόγου είναι η πρώτη βασική μορφή έκφρασης της γνώμης, για να ακολουθήσει ακόμα μια εξίσου ουσιώδης, αυτή του ελεύθερου περιεχομένου των εντύπων. Ο γραπτός λόγος, είτε αυτός πρόκειται για λογοτεχνικό ή καλλιτεχνικό κείμενο είτε για άρθρο οφείλει να είναι αδέσμευτος και ανυπότακτος. Το κρατικό μονοπώλιο των ολοκληρωτικών χωρών στον τομέα της ειδησιογραφίας αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα περιορισμού της ελευθερίας του λόγου.

Μέσα από τα κείμενά του ο δημιουργός εκφράζει τις σκέψεις και τις ιδέες του, όπως αυτές είναι υποκειμενικά διαμορφωμένες στον ενδιαθέτο του κόσμο. Το άρθρο 142 του αναγνωρίζει το δικαίωμα να τις εξωτερικεύσει χωρίς να περιορίσει το περιεχόμενο τους ξένων σφαιρών επιρροής.

²⁸ βλ. Δαλιτόγλου «Ατομικά Δικαιώματα» Α' τόμος σελ. 411.

Το περιεχόμενο των εντύπων είναι και πρέπει να είναι ελεύθερο. Ο συντακτικός νομοθέτης έτσι όρισε και ο κοινός οφείλει να βαδίζει πάνω σε αυτό το μονοπάτι. Κατοχυρώθηκε επομένως ως τρόπος διασφάλισης ελεύθερου περιεχομένου των εντύπων η απαγόρευση λογοκρισίας και κάθε άλλου προληπτικού μέτρου²⁹ όπως αυτές είναι υποκειμενικά διαμορφωμένες στον ενδιάθετο κόσμο του.

Το άρθρο 14 Σ. του αναγνωρίζει το δικαίωμα να τις εξωτερικεύσει χωρίς να περιορίσει το περιεχόμενό τους βάσει ξένων σφαιρών επιρροής. Το περιεχόμενο των εντύπων είναι και πρέπει να είναι ελεύθερο. Ο συντακτικός νομοθέτης έτσι όρισε και οι κοινός οφείλει να βαδίζει πάνω σε αυτό τα μονοπάτι. Κατοχυρώθηκε επομένως ως τρόπος διασφάλισης του ελεύθερου περιεχομένου των εντύπων η απαγόρευση λογοκρισίας και κάθε άλλου προληπτικού μέτρου³⁰. Σκοπός της λογοκρισίας, αλλά και οποιουδήποτε άλλου ελέγχου, ο οποίος πραγματοποιείται πριν από την κυκλοφορία του εντύπου είναι προσδιορισμός – συνήθως κρατικός του περιεχομένου των κειμένων.

Ο τρόπος αυτός χρησιμοποιήθηκε πολλάκις από κυβερνήσεις ως τρόπος χειραγώγησης της κοινής γνώμης, ως τρόπος αυτοπροστασίας από την κριτική της πολιτικής τους, από το λόγο των αντιφρονούντων. Το Σύνταγμα της Τροιζήνας του 1827 απαγόρευσε για πρώτη φορά την λογοκρισία³¹, ενώ το Σύνταγμα του 1844³² περιέλαβε και την εγγυοδοσία. Από το 1864 όλα τα ελληνικά συντάγματα απαγορεύουν την λογοκρισία και οποιοδήποτε άλλο προληπτικό μέτρο.

Θεωρείται επομένως αντισυνταγματικός οποιοσδήποτε περιορισμός την επιλογή της ύλης, το ύφος και τον τρόπο απόδοσης του περιεχομένου. Το ισχύον σύνταγμα στο άρθρο 14 ορίζει ότι: η κατάσχεση εφημερίδων και άλλων εντύπων, είτε πριν την κυκλοφορία είτε ύστερα από αυτή, απαγορεύεται.

Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται μετά την κυκλοφορία, στις εξής περιπτώσεις ...» Από την διάταξη αυτή καθίσταται σαφές ότι ο συντακτικός νομοθέτης δέχεται την πλήρη ελευθερία όσον αφορά το περιεχόμενο των εντύπων, θέτοντας ταυτόχρονα εξαιρέσεις μόνο σε ρητά ορισμένες περιπτώσεις.

²⁹ Άρθρο 14, παρ. 2 εδ. 2 Σύνταγμα

³⁰ Άρθρο 14, παρ. 2 εδ. 2 Σύνταγμα

³¹ Άρθρο 26. Σύνταγμα της Τροιζήνας 1827

³² Άρθρο 10. Σύνταγμα 1844

Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι με κατάσχεση – και άρα αντισυνταγματικό μέτρο – ισοδυναμεί και η απόσυρση εντύπου βάσει απόφασης ασφαλιστικών μέτρων³³. Αλλά και η αναγκαστική εξαγορά ή επίταξη ή και απλή αγορά όλου ή του μεγαλύτερου μέρους των αντιτύπων, έτσι ώστε να καθίσταται δυσχερής η κυκλοφορία του και η πληροφόρηση του κοινού³⁴. Το ελεύθερο περιεχόμενο αποτελεί βασική προϋπόθεση πραγμάτωσης της ελευθερίας της έκφρασης και πέρα από τις εξαιρέσεις, τις οποίες έχει θέσει, το ίδιο το Σύνταγμα, δεν είναι δυνατόν να γίνουν αποδεκτοί άλλοι περιορισμοί.

A5) Στο σημείο αυτό όμως, δέον είναι να γίνει αναφορά στα όρια της ελευθερίας της έκφρασης στο σύνολό της. Πρόκειται για ένα κατοχυρωμένο δικαίωμα, το οποίο όμως δεν είναι αυθαίρετο. Μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής συνύπαρξης και χάριν της κοινωνικοπολιτικής αρμονίας, η ελευθερία αυτή έχει οριοθετηθεί. Το άρθρο 14 Σ. ορίζει ότι ο καθένας έχει δικαίωμα να εκφράζει και να διαδίδει τους στοχασμούς του ελεύθερα, αρκεί να τηρεί τους νόμους του κράτους. Επίσης το άρθρο 9 παρ. 1 ορίζει ότι καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη.

Ο συνδυασμός των δύο αυτών άρθρων μας δίνει την οριοθέτηση της ελευθερίας της έκφρασης. Το Σύνταγμα παρέχει το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ασκηθεί το δικαίωμα, παρέχει τα όρια της επιτρεπόμενης άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, χωρίς επιφύλαξη νόμου³⁵. Τα δικαιώματα των άλλων και κυρίως η προσβολή αυτών αποτελεί επίσης ένα άκρο όριο άσκησης του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης.

Η αρχή της συνολικής έννομης τάξης επιβάλλει το σεβασμό των δικαιωμάτων όλων των άλλων φορέων. Η άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης δεν μπορεί να θίγει κατοχυρωμένα δικαιώματα άλλων. Η ελεύθερη δράση του ατόμου οριοθετείται ακόμα από τα χρηστά ήθη. Ζήτημα γεννήθηκε αν η ρήτρα των χρηστών ηθών του άρθρου 5§ 1 μπορεί να εφαρμοσθεί σε όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Η γενικότερη «ηθικοποίηση του δικαίου» οδηγεί στην αποδοχή της εφαρμογής της οριοθέτησης των χρηστών ηθών σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, και σε αυτό της ελεύθερης έκφρασης των ιδεών.

³³ Ασφ.Μέτρα 8064/1986 Απαγόρευση σχετικά με κυκλοφορία βιβλίου.

³⁴ Πρβλ. Ν. Αντωνόπουλος «Η ελευθερία του τύπου εν Ελλάδα» 1965 σελ. 172

³⁵ Πρβλ. Α. Δημητρόπουλος «Συνταγματικά Δικαιώματα» σελ. 62 2004.

Ακόμα και αν το δικαίωμα ασκείται νομότυπα, υπάρχουν πάντα περιπτώσεις, τις οποίες η άσκηση δεν θεωρείται ανεκτή από την έννομη τάξη. Πρόκειται για τις περιπτώσεις όπου το στοιχείο της υπερβολής, οδηγεί στην κατάχρηση του δικαιώματος δηλαδή σε κακή χρήση. Μια σειρά δικαστικών αποφάσεων έρχονται να επικυρώσουν τις διατάξεις του Συντάγματος και να παρουσιάσουν μια πρακτική εφαρμογή τους³⁶.

B) Η αρνητική εκδήλωση της ελευθερίας της έκφρασης

B1) Το Σύνταγμα στο άρθρο 14 δεν κατοχυρώνει μόνο τη θετική εκδήλωση της ελευθερίας της έκφρασης, αλλά και την αρνητική. Δεν προσδιορίζεται ρητά στη διάταξη, αλλά για ευρεία ερμηνεία μπορεί να μας οδηγήσει στο ακόλουθο συμπέρασμα.

Το άτομο είναι ελεύθερο να εκφράσει τις ιδέες του χωρίς άλλους περιορισμούς πέρα απ' αυτούς που θέτει το ίδιο το Σύνταγμα, όμως σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να εξαναγκασθεί να τις εξωτερικεύσει.

Πρόκειται για την αρνητική μορφή της ελευθερίας, το δικαίωμα δηλαδή να κρατά ο καθένας τις σκέψεις και τις απόψεις του μόνο για τον ίδιο. Η ιδέα ανήκει στον ενδιάθετο κόσμο του ανθρώπου, αποτελεί υποκειμενικό στοιχείο της προσωπικότητάς του, το οποίο ο ίδιος θέλει να επιλέξει αν θα εξωτερικεύσει. Το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει ότι ο καθένας είναι ελεύθερος να αναπτύξει την προσωπικότητά του. Αναπόσπαστο μέρος της προσωπικότητας αυτής είναι και η επιλογή δημοσιοποίησης των πεποιθήσεων και των φρονημάτων του καθενός.

Το δικαίωμα της σιωπής ανήκει σε όλους και κάθε μέθοδος εξαναγκασμού αποτελεί παραβίαση των συνταγματικών ελευθεριών. Η ιδέα, η πεποίθηση είναι το αποτέλεσμα της πνευματικής δραστηριότητας, στενά συνυφασμένη με την προσωπικότητα. Η τελευταία δεν είναι δυνατόν να υποβληθεί σε περιορισμούς, απειλές και εκβιασμούς. Με τον ίδιο τρόπο δεν είναι δυνατόν να απειληθεί ή να εξαναγκασθεί κάποιος να εκφράσει όλα όσα συνθέτουν την πνευματική του υπόσταση.

Πρόκειται λοιπόν για παραβίαση τόσο της προσωπικότητας όσο και της ελευθερίας έκφρασης, ή με εξαναγκαστικό τρόπο, προτροπή συζητητή να δηλώσει την άποψη του, καλλιτέχνη να εκφράσει την κριτική του, προσώπου να καταθέσει τη γνώμη του.

³⁶ Εφ. Αθ. 796/1961 Συκοφαντική Δυσφήμιση κατά Ε.Δ.Α. Α.Π. 788/2000. Καταδίκη Ιδρύματος Τύπου για συκοφαντική δυσφήμιση. ΑΠ 1790/1987 δημοσίευμα περί σπατάλης του Π.τ.Δ.

B2) Το δικαίωμα να μην αποκαλύπτει κανείς τις πεποιθήσεις του βρίσκει πλήρη εφαρμογή και στο δικαίωμα της θρησκευτικής συνείδησης.³⁷ Τα «πιστεύω» του καθενός αποτελούν ευαίσθητο κομμάτι των προσωπικών δεδομένων, με αποτέλεσμα να επιφυλάσσεται ως προς την εξωτερική τους. Το άρθρο 3 παρ. 2 του ν. 1599/1986³⁸ ορίζει ότι το στοιχείο του θρησκευόμενου κατοχυρώνεται στο δελτίο ταυτότητας μόνο εφόσον ζητηθεί από τον ενδιαφερόμενο. Πρόσφατη δικαστική απόφαση³⁹ όρισε ότι τόσο η υποχρεωτική όσο και η προαιρετική αναγραφή του θρησκευόμενου στην ταυτότητα είναι αντισυνταγματική, διότι πλήττει τα προσωπικά δεδομένα και εξαναγκάζει σε έκφραση πεποιθήσεων. Αντιβαίνει επομένως στις συνταγματικά κατοχυρωμένες ελευθερίες της συνταγματικής συνείδησης και της έκφρασης το να υποχρεώνεται κάποιος να εξωτερικεύει τις σχετικές πεποιθήσεις του, προβαίνοντας σε πράξεις ή παραλείψεις, όπως η υποχρεωτική επιλογή μεταξύ πολιτικού και θρησκευτικού γάμου ή την υποχρεωτική συμμετοχή σε προσευχή.

Συνδυσαστικά θα πρέπει να παρατεθεί και το άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος το οποίο καθιερώνει την αρχή της ισότητας⁴⁰ βάσει της οποίας κανείς δεν υφίσταται καμία δυσμενή συνέπεια για την άρνηση έκφρασης των θρησκευτικών ή άλλων στοχασμών του⁴¹. Δεν μπορεί επομένως ο ασπασμός μιας θρησκείας και η λατρεία της να αποτελέσουν προϋπόθεση, τόσο για κοινωνική αποδοχή όσο και για επαγγελματική αποκατάσταση.

B3) Ένας ακόμα τομέας στον οποίο εφαρμόζεται το αρνητικό δικαίωμα της εκδήλωσης της γνώμης, της άποψης είναι το επαγγελματικό απόρρητο. Ποινική διάταξη ορίζει⁴² ότι συγκεκριμένα επαγγέλματα δικαιούνται να αρνούνται την κατάθεσή τους και τη μαρτυρία τους, χωρίς αρνητικές συνέπειες. Οι κληρικοί, οι δικηγόροι, οι ιατροί αναπτύσσουν με τους ανθρώπους που καταφεύγουν σε αυτούς ιδιαίτερες σχέσεις.

Το προσωπικό στοιχείο είναι έντονο και η εκμυστήρευση τρόπος συνεργασίας. Μέσα στα πλαίσια της ελευθερίας της έκφρασης, περιλαμβάνεται και το δικαίωμα να επιλέξει κάποιος το δέκτη της έκφρασης αυτής.

³⁷ Άρθρο 13 παρ.1. Σύνταγμα «η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη»

³⁸ βλ. ν. 1599/1986 «Σχέσεις κράτους – πολίτη, καθιέρωση δελτίου ταυτότητας και άλλες διατάξεις».

³⁹ Σ.τ.Ε. 2281/2001 «υποχρεωτική αναγραφή του θρησκευόμενου και της ιθαγένειας».

⁴⁰ Άρθρο 4 παρ. 1 Σύνταγμα: «Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου»

⁴¹ βλ. Α. Μάνεσης Συνταγματικά Δικαιώματα και ατομικές ελευθερίες 1982 σελ. 252.

⁴² Κώδικας Ποινικής Δικονομίας άρθρο 212- επαγγελματικό απόρρητο.

Οφείλει να γίνεται απολύτως σεβαστή η επιθυμία του προσώπου να αναπτύξει τις απόψεις του και τους στοχασμούς του σε συγκεκριμένα υποκείμενα. Ο σεβασμός αυτός θα πρέπει να είναι σηματοδότης σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής, όμως σε ορισμένες περιπτώσεις χρήζει και νομοθετικής κατοχύρωσης.

Έτσι λοιπόν, ο ποινικός νόμος αναγνωρίζει το δικαίωμα άρνησης έκφρασης γνώμης ακόμα και για τις ανάγκες μιας ποινικής δίκης. Πέρα από την κατοχύρωση αυτή το επαγγελματικό απόρρητο αποτελεί και ηθική επιταγή, η παραβίαση της οποίας μπορεί να οδηγήσει σε πειθαρχικές ποινές. Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι το δικαίωμα να αρνηθεί κάποιος τις ιδέες του, δεν είναι απλά αναγνωρισμένο από το άρθρο 14 Σ., αλλά και από μια σειρά άλλων νομικών κειμένων, αλλά και ηθικών επιταγών.

Κεφάλαιο II. Η συνταγματική κατοχύρωση της διάδοσης των ιδεών

Το ισχύον Σύνταγμα στο άρθρο 14 παρ. 1 κατοχυρώνει τη διάδοση των ιδεών⁴³. Το άτομο δεν αρκεί μόνο στην έκφραση της γνώμης του, αλλά επιθυμεί να την πληροφορηθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι. Από την στιγμή που θα εξωτερικεύσει τις πεποιθήσεις του, σκοπό του είναι να διαδοθούν και να βρουν τους κατάλληλους αποδέκτες. Για να πραγματοποιηθεί όμως μια τέτοια διαδικασία, θα έπρεπε να υπάρχουν και οι αναγκαίες προϋποθέσεις.

Στο σημείο αυτό της εργασίας, λοιπόν, θα αναλυθούν τόσο η ελευθερία της πληροφόρησης όσο και η ελευθερία κυκλοφορίας των ιδεών ως *conditio sine qua non* της διάδοσης των ιδεών.

α) Η ελευθερία πληροφόρησης ως *conditio sine qua non* της διάδοσης των ιδεών.

A1) Άμεσα συνυφασμένη με την ελευθερία της γνώμης και των ιδεών είναι η ελευθερία της πληροφόρησης. Ειδικά στις μέρες μας, στην εποχή της πληροφορίας, οι τρόποι πληροφόρησης και εγγύησης της διάδοσης των απόψεων ποικίλουν και συνεχώς αυξάνονται.

Ο πιο παλιός και παγκοσμίως αναγνωρισμένος τρόπος είναι ο τύπος, ο οποίος σύμφωνα με την έννοια του άρθρου 14 παρ. 2 εδ. 1 του Συντάγματος περιλαμβάνει όλα τα έντυπα που είναι κατάλληλα και προορισμένα για διάδοση.

⁴³ Το αντίστοιχο άρθρο του Συντάγματος του 1952 δεν ανέφερε ρητά την ελευθερία διάδοσης.

Τύπος ή έντυπο είναι κάθε προϊόν μέσου μαζικής ενημέρωσης στο οποίο απεικονίζεται κείμενο ή παράσταση⁴⁴. Τα βασικά χαρακτηριστικά είναι η παραγωγή από μέσο μαζικής ενημέρωσης η δυνατότητα μαζικής αναπαραγωγής, ενώ η μορφή αλλά και η ύλη του εντύπου δεν δείχνουν να έχουν καμιά σημασία. Τύπος επομένως θεωρούνται τα βιβλία, οι εφημερίδες, τα περιοδικά, οι αφίσες, τα πανώ ακόμα και οι «εφημερίδες του τοίχου» (ιδιαίτερα ως τρόπος ενημέρωσης και διάδοσης ιδεών σε δικτατορικά καθεστώτα). Εν γένει κάθε κείμενο το οποίο περιέχει αντικειμενικά κάποιο μήνυμα με την ευρύτατη έννοια του όρου, μπορεί να περιληφθεί στον τύπο.

Πέρα όμως από τον τελευταίο ένας ακόμα τρόπος πληροφόρησης είναι η ραδιοτηλεόραση. Το άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος κατοχυρώνει το δικαίωμα αντικειμενικής και με ίσους όρους τηλεοπτικής πληροφόρησης.

Η κρατική ραδιοτηλεόραση αναγνωρίστηκε και ρυθμίστηκε από το Σύνταγμα του 1975 το οποίο όριζε ότι σκοπός της ήταν η αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης.

Η διάταξη αυτή – ακολουθώντας τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις – υπέστη μεταβολή του νοήματος και απαγορεύει το κρατικό ραδιοτηλεοπτικό μονοπώλιο.

Υπό τις συνθήκες αυτές, ο κοινός νομοθέτης ρύθμισε και την ιδιωτική τηλεόραση και ραδιοφωνία.⁴⁵ Επομένως πλήρως αναγνωρισμένα και κατοχυρωμένα ως μέσα πληροφόρησης είναι τόσο η κρατική όσο και η ιδιωτική ραδιοτηλεόραση, μέσω των οποίων προβάλλονται εικόνα και φωνή ως τρόπος διάδοσης των ιδεών.

Η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας όμως επέτρεψε την άμεση και σε παγκόσμιο επίπεδο πληροφόρηση με ακόμα μια μέθοδο, αυτή του παγκόσμιου ιστού, του Internet.

Πρόκειται ίσως για το ταχύτερο μέσο παροχής πληροφοριών, το οποίο δεν γνωρίζει σύνορα και όρια. Χαρακτηριστικό είναι ότι πρόσωπα που βρίσκονται σε διαφορετικά σημεία του πλανήτη μπορούν να έχουν πρόσβαση στην ίδια πληροφορία.

Με το Internet αντιμετωπίζονται αρκετά προβλήματα τα οποία θα μπορούσαν να παρακωλύσουν την ελεύθερη χρήση κειμένων γραμμένων σε μια άγνωστη ξένη γλώσσα,

⁴⁴ Βλ. Α. Δημητρόπουλος «Συνταγματικά Δικαιώματα» 2004 σελ. 271. Κατά το άρθρο 1 του ν. 1092/1938 «περί τύπου», «τύπος και έντυπο επί των οποίων εφαρμόζονται οι διατάξεις του νόμου τούτου είναι ότι «παν ότι εκ τυπογραφίας ή οποιουδήποτε άλλου μηχανικού ή χημικού μέσου παράγεται εις όμοια αντίτυπα και χρησιμεύει εις πολλαπλασιασμόν ή διάδοση χειρογράφων, εικόνων, παραστάσεων.

⁴⁵ Ν. 2328/1995 «Νομικό καθεστώς της ιδιωτικής τηλεόρασης και της τοπικής ραδιοφωνίας, ρύθμιση θεμάτων της ραδιοτηλεοπτικής αγοράς και άλλες διατάξεις»

καθώς προσφέρει τη δυνατότητα αυτόματης μετάφρασης⁴⁶. Με τον τρόπο αυτό πρόσωπο το οποίο δεν θα μπορούσε να αξιοποιήσει ξένες πηγές, βρίσκει διέξοδο και διευρύνει τα όρια πληροφόρησής του.

A2) Πέρα από την αναγνώριση ποικίλων τρόπων πληροφόρησης αναγκαία εμφανίζεται και η συνταγματική τους προστασία. Το άρθρο 4 παρ. 2 ορίζει ότι «ο τύπος είναι ελεύθερος. Η λογοκρισία ή κάθε προληπτικό μέτρο απαγορεύονται».

Η ελευθεροτυπία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ελεύθερη πληροφόρηση. Σε πρόσφατη έρευνα που διοργανώθηκε από μη κυβερνητική οργάνωση την Freedom House, παρουσιάστηκε μείωση της ελευθερίας του τύπου σε όλου τον κόσμο το 2003.⁴⁷

Η οπισθοδρόμηση έχει παρατηρηθεί τόσο σε χώρες με αποδυναμωμένη δημοκρατία όσο και σε χώρες με εδραιωμένο δημοκρατικό καθεστώς. Η μελέτη εξετάζει την ελευθερία του γραπτού, τηλεοπτικού, ραδιοφωνικού και ηλεκτρικού τύπου.

Το βασικό συμπέρασμα είναι ότι ο συνδυασμός νομικών παρενοχλήσεων, πολιτικών πιέσεων και βίας από κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς παράγοντες εναντίον των δημοσιογράφων πλήττουν την ελευθεροτυπία σε πολλές χώρες.

Χαρακτηριστικό είναι το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου⁴⁸ αντιδρώντας σε απειλές για την ελευθερία του τύπου στην Αίγυπτο, καθώς και το Αιγυπτιακό Κοινοβούλιο ενέκρινε νόμο, ο οποίος περιορίζει σε μεγάλο βαθμό την ελευθερία του εγχώριου τύπου και των ξένων δημοσιογράφων που βρίσκονται σε αυτή.

Πρόκειται, όπως δήλωσε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για μια «ευκαιρία υποβολής νόμιμης λογοκρισίας». Ένα ακόμη παράδειγμα παραβίασης της συνταγματικής προστασίας της ελεύθερης πληροφόρησης είναι η καταδίκη δημοσιογράφου σε 15ετή κάθειρξη, επειδή είχε εργασθεί ως αρχισυντάκτης στην εφημερίδα «Οζγκούρ Γκουντέμ» της Τουρκίας, της οποίας η έκδοση απαγορεύθηκε το 1994.⁴⁹

Πέραν όμως από την ελεύθερη πληροφόρηση ως προς το περιεχόμενό της, αναγκαία παρουσιάζεται και η ελεύθερη πρόσβαση σε αυτή.⁵⁰

⁴⁶ βλ. Άρθρο Θ. Σπίνουλου Η νέα ελευθερία: η πραγματική ελευθερία των ιδεών είναι συνάρτηση της ευκολίας διακίνησής τους». www.google.com

⁴⁷ Άρθρο της Ας. Πρές – Γαλλία, δημοσιευμένο στην «Ελευθεροτυπία», 30 Απριλίου 2004.

⁴⁸ Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο-ψήφισμα 863/1995, www.dsanet.gr

⁴⁹ Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο-ψήφισμα 370/1997, www.dsanet.gr

⁵⁰ Βλ. παρακάτω για την ελεύθερη κυκλοφορία των ιδεών.

Εκτός από το σύνταγμα, που στο άρθρο 14 παρ. 2 κατοχυρώνει την ελευθερία πληροφόρησης μέσω τύπου, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών του 1950⁵¹ κατοχυρώνει μεν στο άρθρο 10 την ελευθερία της γνώμης και της πληροφορίας, χωρίς να αναφέρεται καθόλου στον τύπο. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του ανθρώπου όμως στην πρώτη υπόθεση περιορισμού της ελευθερίας του τύπου (υπόθεση Sunday Times) υπογράμμισε τη σπουδαιότητα του τύπου ως μέσο πληροφόρησης.

Σε αντίθεση με τη ρητά κατοχυρωμένη ελευθερία του τύπου ως τρόπος πληροφόρησης, η ραδιοτηλεόραση και η ελευθερία αυτής δεν αναγνωρίζονται με άμεση συνταγματική διάταξη. Η εγκατάσταση και η λειτουργία ραδιοτηλεοπτικού σταθμού μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μετά από ειδική κρατική άδεια και με τη χορήγηση των αναγκαίων εγγυήσεων, ώστε να μην δημιουργηθούν συνθήκες χειραγώγησης της κοινής γνώμης, όπως συμβαίνει στην Ιταλία με την «Αυτοκρατορία» του Μπερλουσκόνι.

Παρ' όλα αυτά δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι η ελευθερία της ραδιοτηλεόρασης μένει ανοχύρωτη απέναντι σε παραβιάσεις και απειλές. Το ελληνικό σύνταγμα με το άρθρο 14 (ελευθερία της γνώμης και της πληροφορίας) και το άρθρο 5 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας⁵²) δημιουργούν ένα πλέγμα προστασίας, το οποίο καλύπτει και την ραδιοτηλεόραση.

Παρόμοια προστασία προσφέρει και το άρθρο 10 παρ. 1 εδ. 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου του 1950, το οποίο ορίζει ότι το δικαίωμα της έκφρασης «περιλαμβάνει την ελευθερία της γνώμης και της λήψεως και μεταδόσεως πληροφοριών και ιδεών χωρίς την ανάμειξη των δημοσίων αρχών και ανεξαρτήτων συνόρων».

Επομένως, οποιεσδήποτε κυρώσεις ή εν γένει διατάξεις ή πρακτικές,⁵³ που περιορίζουν την ελευθερία της πληροφόρησης μέσω ραδιοτηλεόρασης είναι αντισυνταγματικές.

Τέλος, οι νέες τεχνολογίες όπως ο παγκόσμιος ιστός, υπάγονται στην προστασία του άρθρου 5 Α του Συντάγματος, βάσει του οποίου «καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας».

⁵¹ Έχει κυρωθεί από την Ελλάδα με το ν. 2329/1953 και το ν.δ. 53/1974

⁵² Βλ. Ν. Κ. Αλιβιζάτο, Κράτος και ραδιοτηλεόραση, σελ. 44, υποσ. 80

⁵³ Όπως συνηθισμένη πρακτική ολοκληρωτικών καθεστώτων, η πρόκληση ραδιοφωνικών παρασίτων.

Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9 Α, 19». Επίσης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με ψήφισμά του⁵⁴ «ενθαρρύνει ένθερμα την ανάπτυξη των τηλεματικών συστημάτων δικτύου και επικροτεί τον αντίκτυπό τους, ιδίως στον πολιτιστικό, οικονομικό και κοινωνικό τομέα, αναγνωρίζοντας έτσι ότι η ελεύθερη διακίνηση πληροφορίας βρίσκεται σε αυτά, ένα μέσο σημαντικής προόδου».

Το Internet λοιπόν, αν και είναι νέος χώρος, έχει ήδη κερδίσει τη θέση του στην κοινωνία της πληροφόρησης και έχει ήδη κατοχυρωθεί από το ελληνικό σύνταγμα και το διεθνές δίκαιο.

A3) Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονισθεί, ότι η ελεύθερη πληροφόρηση δεν μπορεί να ασκηθεί αυθαίρετα, χωρίς να οριοθετηθεί. Κάθε κατοχυρωμένη ελευθερία πρέπει να δέχεται και τα όριά της, έτσι ώστε να μην μετατραπεί σε κατάχρηση. Μότο της Γαλλικής Επανάστασης και των Διαφωτιστών ήταν η φράση «η ελευθερία του ενός σταματάει εκεί, όπου αρχίζει η ελευθερία του άλλου».

Η οριοθέτηση της ελεύθερης πληροφόρησης είναι όμοια με εκείνη της ελεύθερης έκφρασης των ιδεών. Το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος θέτει μια σειρά ρητρών, οι οποίες αποτελούν τα άκρα όρια της άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Το Σύνταγμα, τα χρηστά ήθη και τα δικαιώματα των άλλων είναι τα στοιχεία εκείνα τα οποία απαλείφουν την πιθανότητα κατάχρησης των ατομικών ελευθεριών. Χαρακτηριστικά είναι η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας σχετικά με την υπόθεση Κορκολή. Το δικαστήριο απεφάνθη ότι επιτρέπεται η πληροφόρηση και η προβολή στα τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά μέσα θεμάτων που άπτονται της κοινωνικής προσφοράς του εκάστοτε δημοσίου προσώπου.⁵⁵

Στη συγκεκριμένη περίπτωση η κοινωνική προσφορά αφορούσε στην καλλιτεχνική διάσταση του δημοσίου προσώπου και όχι στην ιδιωτική του ζωή.

Η προβολή, επομένως, του συγκεκριμένου βίντεο, θεωρήθηκε αντισυνταγματική και διατάχθηκε η καταστροφή όλου του οπτικοακουστικού υλικού.

⁵⁴ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ψήφισμα 98/97 σχετικά με την ανακοίνωση της Επιτροπής για το παράνομο και βλαβερό περιεχόμενο στο Internet, www.dsanet

⁵⁵ Πολ. Πρωτ. Τριπλόεως 10/2003 – διαδικτυακός τόπος www.dsanet.gr (τράπεζα πληροφοριών).

Ενδεικτική είναι και η ποινική διάταξη⁵⁶, η οποία ορίζει ότι εικόνα ή φωτογραφία κατηγορουμένου μπορεί να προβληθεί μόνο μετά από ρητή συναίνεσή του ή ακόμα διάταξη που απαγορεύει τη δημοσίευση, εφόσον εκκρεμεί ποινική υπόθεση και μέχρις ότου εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση, οποιουδήποτε χαρακτηρισμού του κατηγορουμένου ως ενόχου⁵⁷. Η ίδια ακριβώς οριοθέτηση εφαρμόζεται και στην περίπτωση του διαδικτύου, μόνο που εδώ μπορούμε να προσθέσουμε και την προσχώρηση των κρατών σε συμβάσεις για την προστασία των προσώπων και ιδίως των παιδιών.

Η προσχώρηση αυτή λειτουργεί τόσο ως προστασία όσο και ως οριοθέτηση του περιεχομένου του υλικού, το οποίο προβάλλεται στις διαδικτυακές σελίδες.

B) Η ελεύθερη κυκλοφορία των ιδεών ως *conditio sine qua non* της διάδοσής τους.

B1) Η ελευθερία έκφρασης των ιδεών και η ελευθερία διάδοσής τους, μέσω της πληροφόρησης, θα έμεναν ανενεργές αν δεν υπήρχαν τρόποι που να εξασφαλίζουν την κυκλοφορία τους.

Πρώτο στάδιο είναι η δημοσίευση του εντύπου. Η έννοια αυτή περιλαμβάνει την διανομή, την πώληση ακόμα και την σε δημόσιο χώρο τοιχοκόλληση του εντύπου.⁵⁸ Η ελευθερία κυκλοφορίας του τύπου και επομένως και ελευθερία κυκλοφορίας των ιδεών σημαίνει ελευθερία αποστολής με οποιονδήποτε τρόπο από τον τόπο παραγωγής στον τόπο πώλησης. Δεν είναι συνταγματικός ο οποιοσδήποτε περιορισμός του αριθμού αλλά και του μέσου αποστολής των αντιτύπων.

Ελεύθερη θα πρέπει να είναι και η ίδρυση και λειτουργία πρακτορείων τύπου, που θα υπόκειται μόνο σε γενικές διατάξεις ασφαλείας των συναλλαγών απαλλαγμένη από οποιονδήποτε διοικητικό έλεγχο σκοπιμότητας. Η ύπαρξη όμως των πρακτορείων αυτών δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ως μοναδική δίοδος διανομής του υλικού⁵⁹. Ο καθένας θα πρέπει να κρατάει το δικαίωμα να διανείμει έντυπο με οποιονδήποτε άλλο τρόπο.

⁵⁶ Ν. 2172/1993 άρθρο 35 παρ. 4.

⁵⁷ Πρβλ, Φ. Παπαρηγοπούλου-Σκορίνη: «Η πληροφόρηση του κοινού δια του τύπου και η προστασία της προσωπικότητας του κατηγορουμένου» ΝοΒ 1977, σελ. 280.

⁵⁸ Άρθρο 2 παρ. 3 του α.ν. 1092/1938 Γ. Κασσιμάτης «η αντισυνταγματικότητα της απαγόρευσης των αφισοκολλήσεων» Το Σ. 1977 σελ. 37.

⁵⁹ Μάνεσης Αρ. «Συνταγματική θεωρία και πράξη» 1980 σελ. 28.

Κεφαλαιώδη σημασία για την ελεύθερη κυκλοφορία είναι και η δυνατότητα επιλογής τρόπου πώλησης των εντύπων καθώς και ο καθορισμός της τιμής. Πρόκειται για αντισυνταγματική πρακτική η επιβολή συγκεκριμένου τρόπου πώλησης (εγγραφή συνδρομής, πώληση μέσω καταστήματος, από πλανόδιους πωλητές ή αυτόματα μηχανήματα), ενώ ο κρατικός καθορισμός πώλησης εντύπων προσκρούει πάντοτε στην ελευθερία του τύπου, με αποτέλεσμα να είναι αντισυνταγματική νομοθετική διάταξη, η οποία εξουσιοδοτεί τη διοίκηση να ορίσει τιμή στις εφημερίδες ή τα ανώτατα η κατώτατα όρια αυτής. Παράλληλη είναι και η πορεία που ακολουθεί η ραδιοτηλεόραση.

Ο κρατικός παρεμβατισμός και το κρατικό μονοπώλιο λειτουργούν ως καταλύτες στην ελεύθερη κυκλοφορία των ιδεών. Σε μια κρατικά ελεγχόμενη ραδιοτηλεόραση δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι εισακούγονται όλες οι φωνές, ότι είναι αδέσμευτες όλες οι ιδέες. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με ψήφισμα του⁶⁰ αναγνώρισε την αξία της πολυφωνίας και τον κίνδυνο της συγκέντρωσης των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην εξουσία του ενός. Θεωρεί αναγκαία την ισόρροπη κατανομή εξόδων και εσόδων κάθε είδους προκειμένου να προστατευθούν η πολλαπλότητα και η ποικιλία.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ελεύθερης κυκλοφορίας των ιδεών μέσω της ραδιοτηλεόρασης είναι η δυνατότητα που παρέχεται κατά την προεκλογική περίοδο σε όλους τους πολιτικούς συνδυασμούς να παρουσιάσουν την ιδεολογία τους, χωρίς περιορισμούς και κυβερνητικές απειλές καθώς και η υποχρέωση των κρατικών καναλιών να παρέχουν ισάξιο χρόνο ομιλίας σε όλα τα κόμματα μηδενός εξαιρουμένου.⁶¹

Το άρθρο 11 του Συντάγματος κατοχυρώνει το δικαίωμα των πολιτών να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλα.

Οι συναθροίσεις αυτές θα μπορούσαν να αποτελέσουν ακόμα έναν τρόπο κυκλοφορίας των ιδεών. Η προσωπική επαφή, οι κοινωνικές σχέσεις και η ανταλλαγή απόψεων είναι ίσως ο πιο παλιός και δοκιμασμένος τρόπος διάδοσης των φρονημάτων και των πεποιθήσεων.

⁶⁰ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ψήφισμα 884/95 www.dsanet.gr (τράπεζα πληροφοριών).

⁶¹ ΣτΕ (Δ') 2423/1984 Παροχή ραδιοτηλεοπτικού χρόνου στην Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου.

Οι προεκλογικές ομιλίες στους δρόμους και η δυνατότητα συμμετοχής σε αυτές, παθητικά και ενεργητικά, αποτελούν την πραγμάτωση του άρθρου 11 σε συνδυασμό με την ελεύθερη κυκλοφορία των ιδεών.

B2) Στο σημείο αυτό, δέον είναι προσδιορίσουμε τον τρόπο με τον οποίο προστατεύεται η ελευθερία αυτή. Το άρθρο 14 παρ. 1 ορίζει ρητά ότι ο καθένας είναι ελεύθερος να εκφράζει και να διαδίδει τους στοχασμούς του. Ερμηνεία της διάταξης μας οδηγεί την αποδοχή της άποψης, ότι η διάδοση ταυτίζεται με την κυκλοφορία.⁶²

Η διάκριση μεταξύ έκφρασης και διάδοσης δεν είναι τυχαία, καθώς διασφαλίζει την σφαιρική προστασία, ώστε η γνώμη όχι μόνο να εκφράζεται αλλά και να κυκλοφορεί ανεμπόδιστα και να επιδρά σε μεγάλο κύκλο προσώπων.⁶³

Την ίδια ρύθμιση περιέχει και η Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών στο άρθρο 10 με τη φράση «ελευθερία για τη λήψη ή τη μετάδοση πληροφοριών».

Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η προστασία της ραδιοτηλεόρασης. Σύμφωνα με την αναθεώρηση του 2001 ο έλεγχος γίνεται από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΡΣ) και σκοπό έχει την προστασία της αντικειμενικότητας και της ποιότητας των εκπομπών. Πρόκειται δηλαδή για το minimum, για το όριο της κρατικής προστασίας ως προς το υλικό, το οποίο κυκλοφορεί με τα μέσα αυτά.

B3) Η προστασία και η κατοχύρωση ενός δικαιώματος δεν μπορεί να υπάρξει όμως χωρίς την ανάλογη οριοθέτησή του. Και στην περίπτωση της ελεύθερης κυκλοφορίας των ιδεών, το Σύνταγμα θέτει όρια, η παραβίαση των οποίων οδηγεί στον περιορισμό. Το άρθρο 14 παρ. 2 ορίζει ότι «η κατάσχεση εφημερίδων και άλλων εντύπων, είτε πριν από την κυκλοφορία είτε μετά, απαγορεύεται».

Η διάταξη αυτή δεν αφήνει να διαφανεί κανένας περιορισμός, αφήνοντας πλήρως ελεύθερη την κυκλοφορία των εντύπων. Στο επόμενο εδάφιο, όμως διατυπώνεται μια εξαίρεση, η οποία λειτουργεί ταυτόχρονα ως οριοθέτηση κατοχυρώνοντας την

⁶² “Δια της φράσεως «να διαδίδει» σκοπεύουμε στην προστασία της κυκλοφορία του τύπου” τόνισε ο βουλευτής Α. Κακλαμάνης, βλ. Πρακτικά Βουλής σελ. 572.

⁶³ Βλ. Α. Μάνεσης «Η Συνταγματική προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων και η εφαρμογή της στην πράξη» Το Σ. 1977 σελ. 1-36.

κατάσχεση εντύπου – με παραγγελία του εισαγγελέα – μετά και μόνο μετά από την κυκλοφορία του, σε τέσσερις ρητά ορισμένες περιπτώσεις:

Κείμενο που θίγει τη χριστιανική ή κάθε άλλη γνωστή θρησκεία, που προσβάλλει το πρόσωπο του Προέδρου της Δημοκρατίας, που αποκαλύπτει πληροφορίες για την εθνική άμυνα της χώρας ή περιέχει άσεμνο περιεχόμενο που προσβάλλει ολοφάνερα τη δημόσια αιδώς,⁶⁴ μπορεί να κατασχεθεί και αρθεί με τον τρόπο αυτό η ελεύθερη κυκλοφορία του.

Η διάταξη αυτή θα ήταν λάθος να αντιμετωπισθεί ως περιορισμός ή αθέμιτη παρακώλυση της ελευθερίας των ιδεών κι αυτό γιατί δεν είναι αόριστη και γενική, αλλά στενή και ορισμένη. Δεν αφήνει περιθώρια κατάχρησής της και αλόγιστης επίκλησής της, καθώς ο συντακτικός νομοθέτης εξειδίκευσε το πεδίο εφαρμογής της.

Οι τέσσερις περιπτώσεις, στις οποίες εφαρμόζεται το μέτρο της κατάσχεσης, ανήκουν στον «σκληρό πυρήνα» του κράτους ή άπτονται των άκρως προσωπικών δεδομένων του ατόμου, με αποτέλεσμα το Σύνταγμα να θεωρήσει απαραίτητη και ιδιάζουσας σημασίας την προστασία τους.

Παρόμοιου τύπου οριοθετήσεις εφαρμόζονται στην ραδιοτηλεόραση. Στο πεδίο αυτό δεν μπορεί να λειτουργήσει το μέτρο της κατάσχεσης, υπάρχει όμως ο έλεγχος του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) ο οποίος θέτει τα όρια της ελεύθερης κυκλοφορίας των ιδεών με τα μέσα αυτά. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι «η εξασφάλιση της ποιοτικής στάθμης των προγραμμάτων που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης και η πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας, καθώς και το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και την προστασία της παιδικής ηλικίας και νεότητας».

Όπως είναι αυτονόητο, δεν θα ήταν δυνατόν να κατασχεθούν οι τηλεοράσεις και τα ραδιόφωνα ως μέτρο περιορισμού της κυκλοφορίας των ιδεών. Ούτε θα ήταν δυνατόν να ελέγχει οποιαδήποτε εκπομπή, πριν προβληθεί, καθώς κάτι τέτοιο θα συνιστούσε λογοκρισία.

⁶⁴ Μον. Πρωτ. Αθ. 18134/1998 Υπόθεση Μπαμπινιώτη και Α.Π. 13/1999 Υπόθεση Μπαμπινιώτη, ΝοΒ 48/2000 σελ. 447.

Ο μοναδικός τρόπος αντιμετώπισης της οριοθέτησης της ραδιοτηλεόρασης, είναι η, μετά την προβολή, άσκηση ελέγχου εκ μέρους μιας ανεξάρτητης αρχής και η επιβολή κυρώσεων.⁶⁵

Έτσι κατοχυρώνεται και η ελεύθερη κυκλοφορία των ιδεών και οριοθετείται η άσκησή της μέσα στα πλαίσια μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας. Μέτρα μπορούν να ληφθούν επίσης και για τις βλαβερές συνέπειες στο Internet. Ίσως ο τομέας αυτός, ακριβώς λόγω της παγκόσμιας εμβέλειάς του, να είναι ιδιαίτερα δύσκολο να ελεγχθεί, παρ' όλα αυτά μπορούν να εφαρμοσθούν μέτρα πρόληψης.

Ένα πρώτο βήμα θα ήταν η προσχώρηση των κρατών και η υπογραφή διεθνών συμβάσεων για την προστασία της προσωπικότητας και κυρίως της παιδικής ηλικίας, έτσι ώστε ακόμα κι αν υπάρχουν διαφορετικές εθνικές ρυθμίσεις να δημιουργηθεί ένα ενιαίο ρυθμιστικό καθεστώς. Χρήσιμη θα ήταν ακόμα η εκπόνηση προγραμμάτων διδασκαλίας υπό την αιγίδα ενός διεθνούς οργανισμού σχετικά με τον τρόπο χρήσης και διακίνησης μέσα στις διαδικτυακές σελίδες.

Τέλος αναγκαία παρουσιάζεται η αφύπνιση των πολιτών για καταγγελία παράνομων δραστηριοτήτων, οι οποίες γίνονται αντιληπτές από τους ίδιους χωρίς το φόβο εμπλοκής τους σε γραφειοκρατικά κωλύματα.

III) Συμπέρασμα

Η αξία της προσωπικότητας του ανθρώπου (άρθρο 5 παρ. 1 Σ.) είναι το θεμέλιο μιας σειράς δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τόσο η φυσική όσο και η πνευματική υπόσταση του ατόμου κατοχυρώνεται και ταυτόχρονα οριοθετείται από τις συνταγματικές διατάξεις.

Η ελευθερία των ιδεών αποτελεί το εφαλτήριο για την ανάπτυξη και την πρόοδο, σε ατομικό και σε κοινωνικό επίπεδο. Η θεωρία και η νομολογία έχουν εναρμονισμένη στάση απέναντι στο ζήτημα της ελεύθερης έκφρασης και διάδοσης των ιδεών: ο καθένας

⁶⁵ Χαρακτηριστική είναι πρόσφατη απόφαση του Ε.Σ.Π., με την οποία επέβαλε σε μεγάλο ιδιωτικό τηλεοπτικό σταθμό πρόστιμο, για την προβολή άσεμνης σκηνης (προβολή φιλιού μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου). Δριμύτατη υπήρξε η κριτική για τον περιορισμό της ελεύθερης έκφρασης της καλλιτεχνικής άποψης του δημιουργού.

έχει το αναφαίρετο δικαίωμα του στοχασμού, της έκφρασης και της διάδοσης, αρκεί να τηρεί τους νόμους του κράτους.

Η ρητή συνταγματική απαγόρευση της λογοκρισίας και κάθε άλλου προληπτικού μέτρου εγγυάται την προστασία και τη διασφάλιση του δικαιώματος εκφράζοντας πλήρως το πνεύμα μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας, ενώ η αποδοχή κατάσχεσης με ρητά διατυπωμένες προϋποθέσεις (ως προς τον χρόνο και το περιεχόμενο) πρέπει να αντιμετωπισθεί ως οριοθέτηση και όχι ως περιορισμός. Με τον τρόπο αυτό η ελευθερία των ιδεών είναι πραγματική ελευθερία.

IV) Βιβλιογραφία

- ◆ Αλιβιζάτος Ν. Κ. «Κράτος και Ραδιοτηλεόραση»
- ◆ Associated Press «Ανελεύθερος τύπος λόγω Μπερλουσκόνι» Ελευθεροτυπία 30-04-2004.
- ◆ Δαγτόγλου Π.Δ «Συνταγματικό Δίκαιο: ατομικά δικαιώματα» 1991
- ◆ Δαγτόγλου Π.Δ. «Τύπος και Σύνταγμα» 1989
- ◆ Δημητρόπουλος Ανδρέας «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» I έκδοση 2004
- ◆ Κασιμάτης Γ. «Συνταγματικό Δίκαιο» 1980
- ◆ Κασιμάτης Γ. «Η αντισυνταγματικότητα της απαγόρευσης των αφισοκολλήσεων». Το Σ. 1977
- ◆ Κρουσταλλάκης Ευ. «Συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη» 1986
- ◆ Μάνεσης Αρ. «Συνταγματική θεωρία και πράξη» 1980
- ◆ Σπίνουλας Θ. «Η νέα ελευθερία: η πραγματική ελευθερία των ιδεών είναι συνάρτηση της ευκολίας διακίνησής τους».
- ◆ Τσακυράκης Σ. «Η ελευθερία του Λόγου στις Η.Π.Α.» 1997
- ◆ Συντυχάκη Πηνελόπη «Σύνταγμα και Διαρθρώσεις του Συντάγματος (Τύπος και ΕΣΡ). 2004 (greeklaw.com/pubs)
- ◆ Τσώνου Μαριλένα «Ελευθερία του τύπου και ελευθερία του Δημοσιογράφου» 2004 (greeklaws.com/pubs)

V) Νομολογία

- ◆ Εφετείο Αθηνών 796/1961 Συκοφαντική Δυσφήμιση κατά Ε.Δ.Α.
- ◆ Σ.τ.Ε. (Ολ.) 903/1981 Απόφαση σχετικά με την ημερήσια εφημερίδα Αυριανή
- ◆ Σ.τ.Ε. (Δ΄) 2423/1984 Παροχή ραδιοτηλεοπτικού χρόνου στην Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου.
- ◆ Ασφαλ. Μέτρα 8064/1986 Απαγόρευση σχετικά με κυκλοφορία βιβλίου
- ◆ Μονομελ. Πρωτ. Αθηνών 18134/1998 Υπόθεση Μπαμπινιώτη
- ◆ Α.Π. (Ολομ.) 13/1999 Υπόθεση Μπαμπινιώτη ΝοΒ (2000) σελ. 447
- ◆ Πολ. Πρωτ. Τριπόλεως 10/2003 Ελεύθερη πληροφόρηση λόγω δικαιολογημένου ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης.
- ◆ Α.Π. 788/2000 Καταδίκη του «Ιδρύματος Τύπου Α.Ε.» για συκοφαντική δυσφήμιση.
- ◆ Α.Π. 1790/1987 Δημοσίευμα περί σπατάλης του Π.τ.Δ.

Οι ανωτέρω αποφάσεις βρίσκονται στους διαδικτυακούς τόπους

..

www.dsanet.gr (τράπεζα πληροφοριών)

www.greeklaws.com/pubs

VI) ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πνευματική υπόσταση του ανθρώπου αποκτά αντικειμενική μορφή με την εξωτερίκευση των ιδεών. Ο καθένας έχει αναφαίρετο δικαίωμα στο στοχασμό, χωρίς αυτός να περιορίζεται, να οριοθετείται ή να ελέγχεται.

Η ελευθερία των στοχασμών διαιρείται σε δύο μερικότερες αρχές, την αρχή της ελεύθερης έκφρασης και την αρχή της ελεύθερης διάδοσης, οι οποίες κατοχυρώνονται τόσο από το ελληνικό σύνταγμα όσο και από διεθνείς συμβάσεις.

Η έκφραση των υποκειμενικών απόψεων μπορεί να γίνει με τρόπο θετικό, δηλαδή με ενεργητική εξωτερίκευσή τους, ή με τρόπο αρνητικό, δηλαδή με το δικαίωμα της σιωπηρής στάσης απέναντι στα γεγονότα.

Η ελευθερία έκφρασης των ιδεών θα είχε μικρή πρακτική σημασία αν ταυτόχρονα δεν κατοχυρωνόταν και η ελεύθερη διάδοσή τους μέσω του τύπου, της ραδιοτηλεόρασης, της τέχνης κλπ.

Τα δικαιώματα αυτά – θεμελιώδη για την ανάπτυξη της προσωπικότητας και την πρόοδο της κοινωνίας – δεν μπορούν να ασκηθούν αυθαίρετα, αντιθέτως υπόκεινται σε περιορισμούς και οριοθετούνται βάσει των γενικών ρητρών και των διατάξεων του Συντάγματος.

Summary

The Human spiritual substance becomes objective through the externalization of ideas. Each has the indefeasible right to think, without being bounded, delimited or controlled. The freedom of ideas divides in two other principles, the free expression and the free circulation, principles that are consolidated by the Greek constitution and international conventions.

The expression of subjective opinions can be actualized by a spiteful behavior or by a silent confrontation. The free expression of ideas would have little practical meaning without the consolidation of their free circulation through press, radio-TV and art, e.t.c.

These rights – substantives for human and social evolution- can not be exercised arbitrarily, contrarily they must be bounded, delimited but annexed by constitutional provisions.

Λήμματα

- ◆ διάδοση ιδεών
- ◆ ελευθερία ιδεών
- ◆ ελευθερία λόγου
- ◆ ελεύθερη έκφραση
- ◆ κατάσχεση
- ◆ κατοχύρωση δικαιώματος
- ◆ οριοθέτηση
- ◆ περιεχόμενο των εντύπων
- ◆ πληροφόρηση
- ◆ προστασία
- ◆ ραδιοτηλεόραση
- ◆ τύπος

